

проф. д-р ЧАВДАР НИКОЛОВ
ЮЗУ „НЕОФИТ РИЛСКИ“, БЛАГОЕВГРАД

ЗАЩО БЪЛГАРИЯ ПОСТИГНА МИНИМАЛНИ УСПЕХИ ПРЕЗ ПРЕХОДА

WHY DID BULGARIA ACHIEVE MINIMUM SUCCESSES DURING ITS TRANSITION PERIOD?

Prof. Dr. CHAVDAR NIKOLOV
SOUTH-WEST UNIVERSITY “NEOFIT RILSKI”, BLAGOEVGRAD

Abstract: The present paper regards the author's view that the major problem of the transition period of Bulgaria is that none of the political parties and the politicians within the country have complied with the expectation of the society, and none of them have justified the hopes which have felt upon them. And this is especially valid for the last three governments which succeeded to stay in full their terms of office.

Key Words: Transition to market economy, Privatization, Workforce, Healthcare, Statecraft

Наскоро бившият български президент д-р Желю Желев даде в телевизионно интервю своето обяснение заради какви причини СДС бил загубил електорална подкрепа. Лансираната версия бе, че тази политическа формация, както и полският “Солидарност”, била изпълнила своето историческо предназначение, изчерпала се, и следователно, закономерно изчезвала от политическата сцена. Даже било изненада, че синята партия още съществувала.

Според мен така изложеното нагледно илюстрира елементарен философски подход, близък до марксисткия, където реалността се вкарва в предварително начертани прокрустови аксиоматични схеми и конструкции, като по този именно начин се създава видимост на задоволително логично “обобщаващо” обяснение за всеки възможен случай. Може би тук не е нужно да се добавя, но все пак ще го направя, че подобен самодоволен и самодостатъчен подход като правило не води далеч, а фактически само временно negliжира належащите обществени въпроси, защото отговорите на тях в живота относително рядко се явяват “предварително зададени”.

Големият проблем в България на прехода според мен се заключава не в това, че конкретна партия или съответен политик били изпълнили, каквото е

трябвало да изпълнят в социално икономическо отношение, а в обратното – че не са отговорили на обществените очаквания, не са оправдали възлаганите им електорални надежди. С най-голяма сила това важи за трите последни, изкарали мандата си правителства. След “успешно реализиран мандат” трите доминиращи съответното управление партии СДС, НДСВ и БСП рязко загубиха електорална подкрепа. А след второто си участие в управлението НДСВ не влезе в парламента.

Идеологическият багаж на българските партии и на политическите лица и от т.нар. ляво, и от т.нар. дясно не е нито богат, нито състоятелно съответен. Примитивното адаптиране на идеите на неолиберализма “за тукашните условия” и от едните, и от другите, може и да имаше определено оправдание в началото на прехода. Но натрупаният опит вече еднозначно показва пагубността на въпросните идеи за обществото и държавата у нас. Още повече, че в световен мащаб катастрофата на неолиберализма, намерила конкретен израз във финансово стопанската криза започнала през 2008 г., надмина всякакви прогнози и показа непригодността на основните негови постулати.

Развитието на бизнеса не означава автоматично развитие на обществото и на

държавата, не означава задължително и напредък на общото благосъстояние. Нещата започват да изглеждат още по-лошо, когато под бизнес се разбира група конкретни бизнесмени, все повече обособяващи се и публично определяни като олигархия, както това е в България.

Приватизацията, осъществена през годините на прехода, с каквито и да е ексцеси да е проведена, можеше да бъде исторически осмислена и оправдана в очите на общественото мнение само посредством подем на благосъстоянието на нацията, което обаче виждаме, че не случва с желаните темпове. Точно затова поредицата от партии и политици, отиващи в политическото небитие, няма изгледи скоро да бъде прекъсната.

По принцип правителството и държавната администрация носят основната отговорност за напредъка в държавата като цяло. Така наречените делови среди сами по себе си не са в състояние да решат толкова сложна и голяма задача. В същия контекст "диалектически" трябва да се изтъкне, че икономическият прогрес е невъзможен без социалния прогрес. Дори да се получи известно разминаване, сиреч първият да изпревари втория, тогава икономическите темпове на растеж много бързо спадат, защото потенциалът на социалния компонент достига границите си.

Икономиката, сама по себе си комплексен феномен, взаимодейства сложно и многоаспектно с обществото. Но най-пряката им връзка безспорно е по линия на работната сила.

Образованите и дисциплинирани работници и служители са неоспоримо значима предпоставка за постигането на висока икономическа ефективност. Естествено, българското образование има нужда от реформа – намаляване на броя на училищата, окрупняване на университетската мрежа. Но такава реформа в никакъв случай не може да върви според обичайните неолиберални рецепти за приватизация на всичко възможно. Частните средни училища и университети трябва да внасят в системата необходимата доза конкурентност, но държавното присъствие в нея осигурява

най-важното, дълговременната вертикална мобилност в обществото, възможността за реализиране на така наречения равен шанс за всеки индивид. Който равен шанс е и европейски, и демократичен. Напълно частното, платено образование доказано изразжда обществото, налагайки му неспособен псевдообразован елит.

Фактът, че работната сила в добро здравословно състояние работи по-добре от тази във влошено или критично, може би не се нуждае от доказателства за всеки здравомислещ човек. Но това следва непрекъснато да се повтаря за пред българските неолиберални институти без основания претендиращи, че притежават мисловен капацитет да съветват държавното управление и да изработват концепции за развитието на държавата. Изцяло платеното здравеопазване означава да бъдат лишени от повечето здравни услуги най-малко три четвърти от българското население, екстраполирайте просто настоящата ситуация със зъболечението и вижте доколко негативна ще е картината, която ще се получи.

Изходът е двукъ: запазване на общодостъпното базово солидарно здравеопазване, плюс задължителна застраховка за по-сложните и по-скъпи здравни грижи и услуги. Обективно погледнато, в България при всяко положение на закриване подлежат повече от половината болнични заведения. За това обаче се иска политическа воля, другото е поредно продължаване на агонията, наблюдавана досега през прехода. На второ място, у нас не бива да се допуска декомпозирането по какъвто и да е било начин на поликлиниките. Съсредоточаването на лекарите на едно място е не само световно всепризнато улеснение за пациентите, но и поражда редица синергични ефекти, които иначе просто не биха възникнали.

Туризмът е, че всеки работещ, независимо от възрастта, се явява потенциален пенсионер. Перспективата за осигурени старини също е изключително важна мотивация в трудовия процес. Впрочем, тя има пряко отношение и към корумпираността на едно общество.

Перманентните публични неолиберални апели за изоставяне на солидарния "договор между поколенията" и за преминаване единствено към фондова организация на пенсионната система са неаргументирани и много опасни. Различните фондове могат да осигуряват при евентуална благоприятна конюнктура добро допълнение към солидарно гарантираната основна пенсия. При криза обаче, както виждаме понастоящем, активите на тези фондове неизбежно намаляват драстично. Следователно, ако се разчита единствено на пенсионни доходи от фондове, осигуряващите се могат в един момент да се окажат и без пенсии, което по света вече се е случвало и се случва.

Рисковете пред новото, от средата на 2009 г., българско правителство неизбежно ще се увеличават ако продължи с политиката подобна на тази, която провеждаха всички правителства на прехода досега. Съдбата и на партията ГЕРБ, поела управлението, тогава е лесно предвидима. Благосъстоянието на народа, както вече казахме, не се гради само от бизнеса, то в много голяма степен е въпрос на целенасочена държавна правителствена политика.

Рекрутирането на основните икономически министри от неолиберални кръгове и непрекъснатото повтарянето на безплодната в общоикономически план идея за намаляване на осигурителните вноски не настройват никак оптимистично за непосредственото бъдеще на страната ни. Същото важи и що се отнася до идеите за приватизация на енергетиката и на "Топлофикация" София, реализирането на които ще засили концентрацията на икономическа и политическа власт у нас в едни ръце и по този начин сериозно ще бъде застрашено функционирането на демокрацията.

При алтернативния на официално утвърдения в България на прехода начин на мислене става дума за реализирането на много сериозен исторически набран опит и за резултантно изградена наука, опираща се на практиката в западните страни.

Независимо дали данъчното преразпределение е четвърт от БВП (САЩ) или половината от същия (Швеция) държавата се явява основен агент, основен играч в икономиката. В развития свят няма компании, които могат да съперничат при "страната на търсенето" с държавата. Правилно направлявана, именно въпросната икономическа мощ придвижва напред обществото като цяло, което пък нито един отделен бизнес, или всички бизнеси заедно, не са в състояние да направят.

У нас държавата обикновено шаблонно се възприема като армия от чиновници, консумиращи от обществения продукт без да осигуряват насрещани публични блага. И не, че в това разбиране днес няма голяма доза истина. Дори в най-развитите страни проблемите със самодостатъчността на бюрокрацията съвсем не са за подценяване.

Чиновникът оставен сам на себе си умее без особена обществена полза "да харчи чужди пари". Казаното е валидно с особена сила когато се отнася до неовладяемото Сирил Паркинсоново увеличение на административни апарат, до построяването на ненужни инфраструктурни обекти и до безразборното отпускане на субсидии.

Следователно, държавната политика не бива да бъде предопределяна от чиновници. Те следва да бъдат само нейни изпълнители.

Държавничеството не е понятие характеризиращо, както сме свикнали у нас, отделни изявени личности. Че Стефан Стамболов е бил държавник е вярно, но по-вярното е, че той е първенствал сред мнозина други държавници, на някои от които знаем имената, а за други дори историците не са чували. Едни държавници са го подкрепяли, втори са му били в опозиция и така българското дело, по български трудно естествено, бързо е прогресирало.

Истинският държавен елит се състои от хора способни не само правилно да дефинират актуалния и дългосрочен обществен интерес, но най-вече от такива готови да му служат. И то независимо дали

този интерес пресича значителни частни интереси, или пък е успореден на тях.

Държавническото мислене твърде се различава от мисленето на отделния бизнесмен. Държавата не може да се сравнява даже с огромна транснационална корпорация, по този казус учените отдавна са стигнали до консенсусно мнение. Това, че интересите на Дженерал мотърс са интереси на Съединените щати звучи много добре, но е валидно само условно, а именно, когато е налице горепосочената успоредност на интересите.

Държавните задачи не винаги, а по-скоро доста рядко, включват краткосрочна и напълно предвидима икономическа възвращаемост. И в това е може би най-сложното и важното за разбиране в контекста.

Никой не е могъл да си представи навремето мултипликационния ефект от ядрения взрив. И никой не може сериозно да говори, че частният сектор би вложил пари в такова скъпо и рисковано начинание. Същата логика действа например и при насърчаването на раждаемостта, при безплатното и задължително начално образование, при базовото всеобщо здравеопазване, особено при масовата превенция и профилактика, при инфраструктурните проекти, които се изплащат предимно "невидимо", с икономия на време, човешки труд, гориво, с по-слабо износване на техниката, с опазване на природната среда.

Когато стане дума за държавничество, първото, което масмедийно се е набило в общественото съзнание у нас е понятието "политическа класа". Разбира се, без професионални политици в държавната политика нищо съществено не може да се случи, но, и това трябва също да се знае, те изключително рядко в развития свят са

"бизнесмени в платен отпуск". Носената и понасяната отговорност пред избирателите е конкретното мерило за държавничеството на политическите лица, нещо което у нас тепърва започва да се усвоява.

Освен това с политическата класа далеч не се изчерпва обхватът на държавничеството, на държавническия елит. В "по-широкия кръг", обозначаващ най-често като "естаблишмънт", влизат още всички лица и обществени организации имащи отношение към формирането на държавната политика и на държавното битие. А тук се числят не само профсъюзи и работодателски организации, пребиваващи в равновесие, но и традиционните за съответната страна религиозни институции, масмедийите, заедно с водещите журналисти в тях, научните "мозъчни тръстове", както и не на последно място изявените учени и дейци от различни области, като се започне от икономиката, мине се през правото, политологията и социологията и се свърши с културата. Доказано е, че понякога популярните лица от областта на културата могат да играят решаваща роля за идентифициране, защита и налагане на значими социални интереси.

В заключение със съжаление ще подчертая, че за общество като нашето, дългосрочно възпитавано да се доверява на елементарни чудодейни наглед рецепти, ще е неимоверно трудно да усвои актуалния урок "и силна държава, и пазар, едновременно". Двадесетгодишното целенасочено погубване на държавническото съзнание у нас е наследство сравнимо само с онова от тоталитаризма, унищожавал последователно в продължение на повече от четири десетилетия личната инициативност и индивидуалността.